

KONDACS FLÓRA: AZ ÓVODÁSOK MEGNYILATKOZÁSAIRÓL AZ *IZÉ* KAPCSÁN

SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti Nyelvészet Alprogram

XI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia,
2017. február 3.

DE MI IS AZ AZ IZÉ?

- Fabulya (2007: 324) szerint az *izé* olyan lexikális kitöltőelem, mely „a beszédprodukciónak különböző hibáinak javítására használatos, az adott tervezési hiba függvényében”.
- Gósy (2003: 275) szerint a megakadásjelenségeken belül a bizonytalanságból adódó megakadások közül a töltelékszó kategóriába tartozik.
- *Megakadásjelenség*: spontán beszédben fellépő, különböző bizonytalanságok és hibák gyűjtőfogalma
- *Bizonytalanságból adódó megakadás*: a nyelvi tervezés és a fogalmi szint problémáit mutatják meg → beszélők problémamegoldó stratégiái (Gósy 2003: 275)

AZ IZÉ MINT (NEM-)DISKURZUSJELÖLŐ?

- Schirm (2013: 326): az *izé* a leggyakoribb diskurzusjelölők egyike.
- Bruce Fraser (1999: 938) egy kéthelyiértékű viszony (S1 és S2) relációjában ábrázolja a diskurzusjelölőket (DJ), amelyben a funkciójuk az általuk bevezetett és a korábbi diskurzusrész kapcsolatának explicitté tétele.

Textuális szerep hangsúlyozása

Izé: ha hezitáló, beszédtervezői funkcióban szerepel, akkor használatuk oka a pótlás vagy az időbiztosítás.

A DISKURZUSJELÖLŐK A RELEVANCIAELMÉLETBEN

- Furkó (2011: 53) szerint a diskurzusjelölők: optimalizálják a megnyilatkozások feldolgozását, tehát felgyorsítják az interpretációs folyamatot azáltal, hogy „az előtérbe kerülő megnyilatkozások, illetve a közös kognitív környezet (szövegelőzmény, szövegkörnyezet) egyes elemei közötti kapcsolatokra nézve instrukciókat adnak”, tehát a diskurzus ragasztóanyagaiként biztosítják a koherenciát (Zhao 2014).

- *Hezitáló funkciójú izé:* nem korlátozza a megnyilatkozás interpretációját, mivel ezek az elemek nem az interpretációs folyamat megkönnyítésére használatosak, hanem **a beszélő saját kognitív zavarait leplezik** (Németh T. 2016)

AZ IZÉ TÍPUSAI A BESZÉDPRODUKCIÓ NEHÉZSÉGE ALAPJÁN

- Fabulya (2007) a beszédprodukciónak nehézsége alapján:
 - A. Szóhelyettesítő izé:** lexikális hozzáférés hibái, azaz a mentális lexikonban megtalálható elemhez vezető útsorán valamilyen probléma lép fel:
 - a. Szókereső izé (a célszó elérése az adott pillanatban nem sikerül)
 - (1) „Gy: *Mókusok?* / F: *Oké. Mit csináltak?* / Gy: *Megették a izét, kajájukat.*”
 - b. Szópótló izé (a keresett szó a beszélő mentális lexikonjából hiányzik)
 - (2) *FW1: *miért lehet ez ?* / *CH1: *és a nagymamám vett egy új papucsot .* / *FW1: *neked ?* / *CH1: *mhm .* / *FW1: *igazán ?* / *CH1: *egy cápás van .* / *FW1: *mhm .* / *CH1: *meg olyan [//] &me [//] izélebizékét .* / *CH1: *de nem tudom .*

AZ IZÉ TÍPUSAI A BESZÉDPRODUKCIÓ NEHÉZSÉGE ALAPJÁN (FABULYA 2007)

- **Töltelékszói izé:** a beszélő még mondanivalója megformálásánál tart – a beszélői jogát biztosítja
- (3) *FW1: mit szeretsz még kint játszani ,
XY?/*CH1: öö@fp focit ész [: és] mmm@fp **izé** mm
futni ./*FW1: mhm.

JAVÍTÁSI STRATÉGIÁK JELLEMZŐI (GÓSY 2009)

- Felnőtt nyelvhasználó: diszharmónia létrejöttének megelőzése vagy javítása

Önmonitorozó mechanizmus: érzékeli a hibát, megszervezi és elvégzi a javítást (tudatosan vagy tudattalanul)

Beszédprodukciónak ellenőrzése kétféle módon:

- a) Rejtett (belső) monitorozás: beszéd tervezése során végbemenő kontroll
- b) Felszíni (külső) monitorozás: a beszéd megértés során saját kiejtett közléseink folyamatos ellenőrzése

6 éves korban: felnőttekhez hasonló bizonytalanságok, hibajelenségek adathatók.

3 éves korban: ritka a felnőttekhez hasonló hibajelenség, inkább ismétlések, szünetek jellemzők.

3 éves korosztálytól:

ismétlés > szünetek (néma és kitöltött) > **töltelékszó?**

6 éves gyermeknél (Horváth 2006: 139):

ismétlés > hezitálás > nyújtás > újraindítás >
töltelékszók

Kontrollfolyamatok még nem működnek olyan hatásosan, de van önmonitorozás és korrekációs mechanizmus is.

Felnőtt nyelvhasználók:

Hezitálás > töltelékszók > ismétlés > nyújtás

Életkorspecifikusan oldja meg a beszélő a diszharmóniát

SAJÁT KORPUSZ (KONDACS 2017)

- Cél: egy diskurzusjelölőkkel teli gyermeknyelvi korpusz létrehozása
- Történetmesélés képek, bábmesék segítségével
- Adatrögzítés: 2016 őszén, egy csongrád megyei óvodában
- Három korcsoport: kiscsoportosok (1), középsősök (2) és nagycsoportosok (2).
- Életkoruk: 2,9–6,9 év
- Általánosan ép fejlődésűek
- Összesen: 148 felvétel
- Felvételek átlagos hossza: 4–7 perc
- Lejegyzett szószám: kb. 70.300

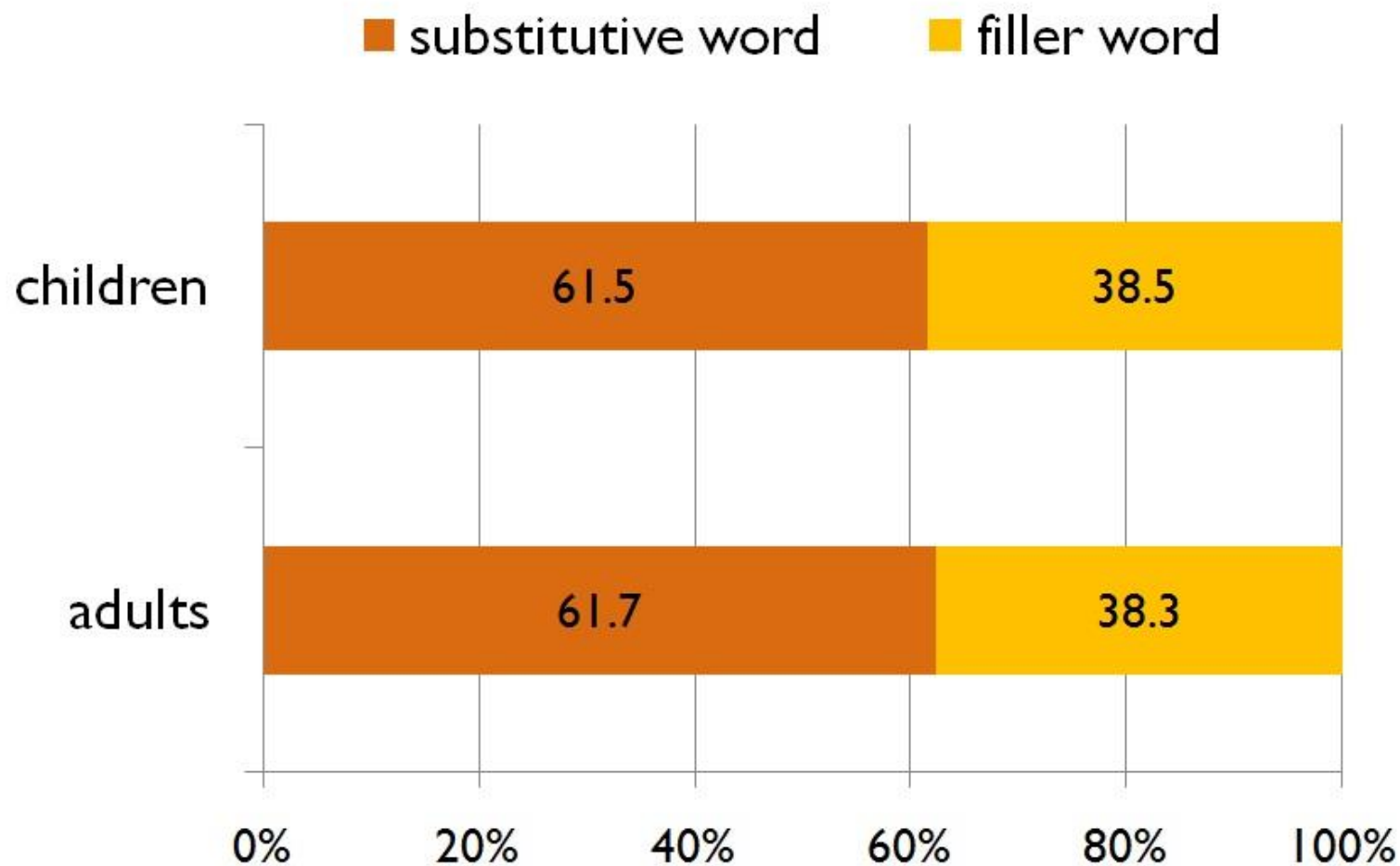
MONYEEK–ADATBÁZIS

- Morfológiailag Egyértelműsített Óvodai Nyelvi Korpusz (MONYEEK)
- 62 óvodással interjú
- Életkoruk: 4,5–5,5 év
- Interjúk hossza egyénenként 20–30 perc.
- Adatrögzítés: 2012 tavaszán, több budapesti óvodában
- A fiúkkal és a lányokkal készített felvételek aránya közel azonos.
- A korpusz annotálása a CHILDES segítségével
- Többféle feladat: történetmesélés képek segítségével, önállóan, játékszabály elmesélése, „szép beszédről” való elmélkedés

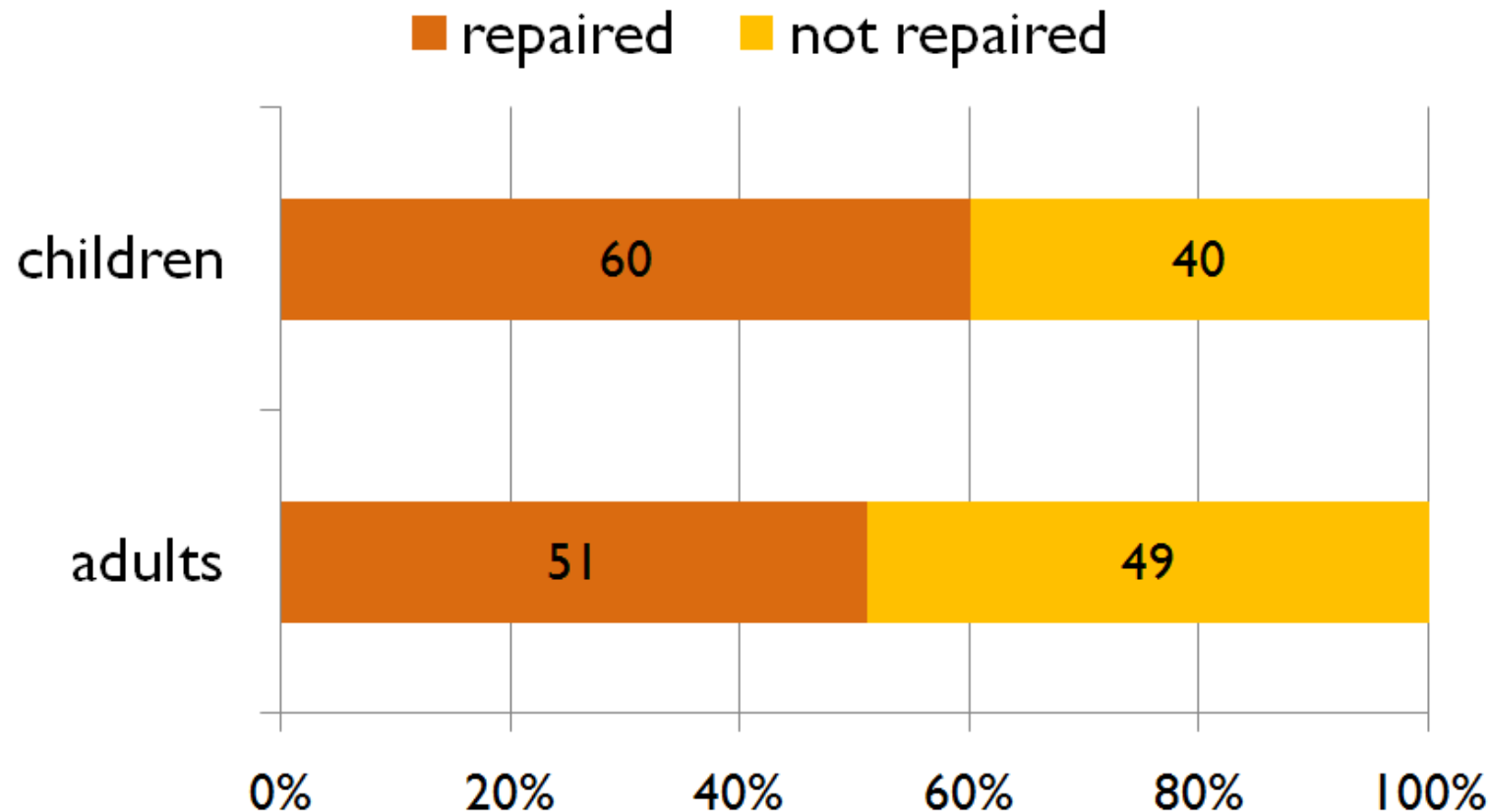

GYARMATHY–NEUBERGER (2013)

- 70 gyerek: 6–14 év; 33 lány , 37 fiú
- 94 felnőtt: 20–76 év; 55 nő, 39 ffi

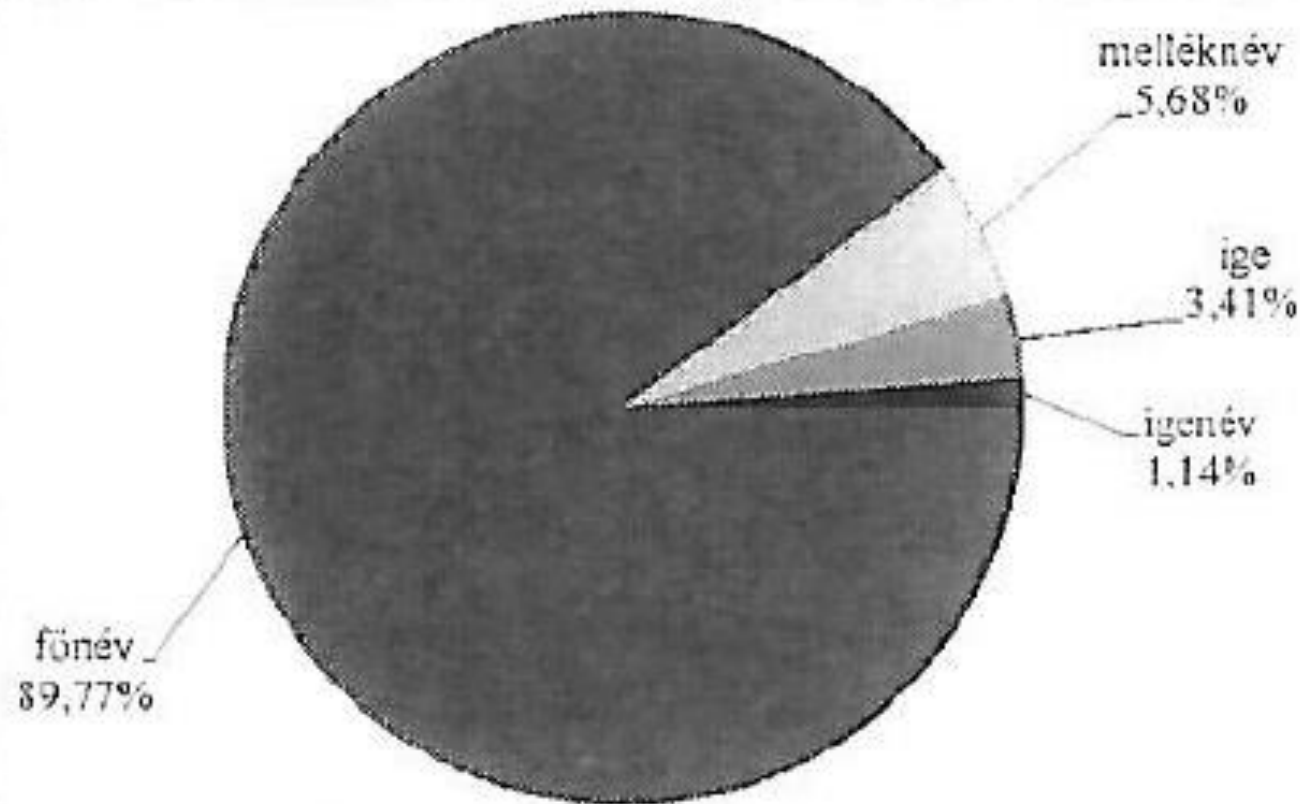
AZ IZÉ JAVÍTÁSA (GYARMATHY–NEUBERGER 2013)

(4) *F: És mit csinált a pipi? / Gy: a meglátta a **izét** a **bácsit**. – javított*

(5) **FW1: és mit csinálnak akkor? / *CH1: békát keresnek. / *FW1: mhm. / *CH1: és a kutya pedig a méhek [//] mézet [//] és odament a méhek **izéjéhez** vagy **mi ez**. / *FW1: mhm. – nem javított*

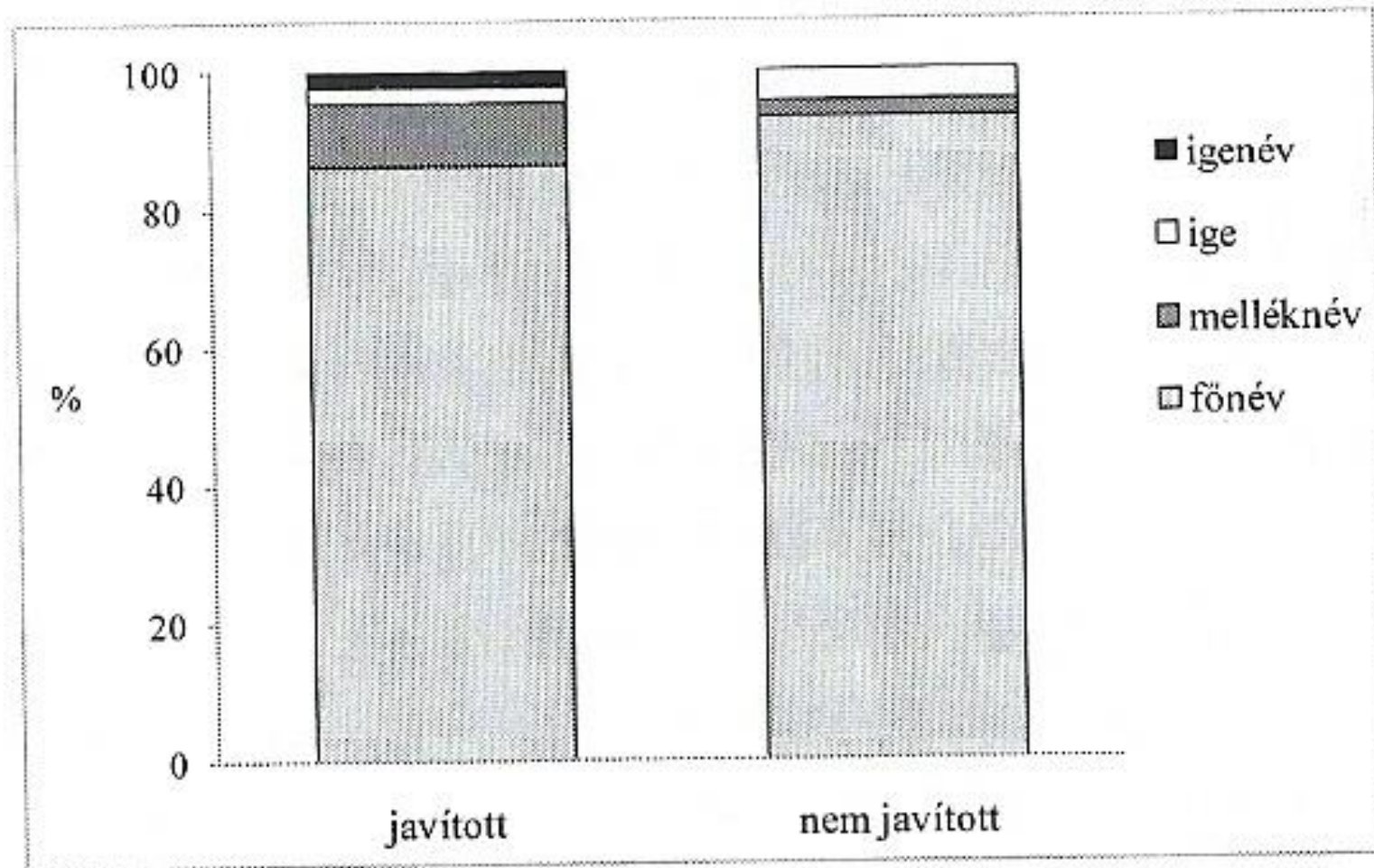
A SZÓHELYETTESÍTŐ IZÉ SZÓFAJI MEGOSZLÁSA FELNŐTT NYELVHASZNÁLÓKNÁL (GYARMATHY 2012: 187)

A „szóhelyettesítő *izék*” szófaji megoszlása

A SZÓHELYETTESÍTŐ IZÉ SZÓFAJI MEGOSZLÁSA 94 FELNŐTT ADATKÖZLŐ ESETÉBEN (GYARMATHY 2012: 189)

KIINDULÓ HIPOTÉZISEK

- A felnőtt és a hatévesnél idősebb nyelvhasználókhöz hasonlóan (Gyarmathy–Neuberger 2013) a hatéves korosztálynál fiatalabb gyermekeknél is a szóhelyettesítő izé fordul elő nagyobb arányban.
- A szóhelyettesítő izén belül a szókereső izék aránya nagyobb, mint a szópótlóké (gyermekekhez illő mesék).
- A szóhelyettesítő izé leggyakrabban főnevet helyettesít, de más tartalmas szó helyett is előfordul.
- Feltételezem, hogy már 3 éves kortól is megjelenik az önmonitorozás és a korrekció folyamata.
- Továbbá, ha az *izé* korrekcióját elvégzik, akkor a szófajok közül a főnevet javítják leggyakrabban, akárcsak a felnőtt nyelvhasználók (Gyarmathy 2012).

ELÉRT EREDMÉNYEK

- MONYEK-ben 62 beszélőből 9 beszélőnél (5 fiú + 4 lány) jelent meg az *izé*.
 - A saját korpuszomban 148 felvételből 6 beszélőnél (3 fiú + 3 lány): három kiscsoportosnál, egy középsősnél, és két nagycsoportosnál figyelhető meg az elem.
 - Jellemző, hogy egy gyereknél több *izé* is szerepel. MONYEK-ben egy kisfiúnál 35 *izé* adatolható.
- ↓
- Bizonyos megakadási stratégiák a beszélőknél (Gósy 2003: 271)

A SZÓHELYETTESÍTŐI (95%) ÉS TÖLTÉLÉKSZÓI
IZÉK (5%) MEGOSZLÁSA 15 BESZÉLŐ ALAPJÁN:

A szóhelyettesítő és töltelékszói izé megoszlása

■ Szóhelyettesítő izé (59)

■ Töltelékszói izé (3)

A SZÓKERESŐ (77%) ÉS A SZÓPÓTLÓ IZÉK (23%) ARÁNYA:

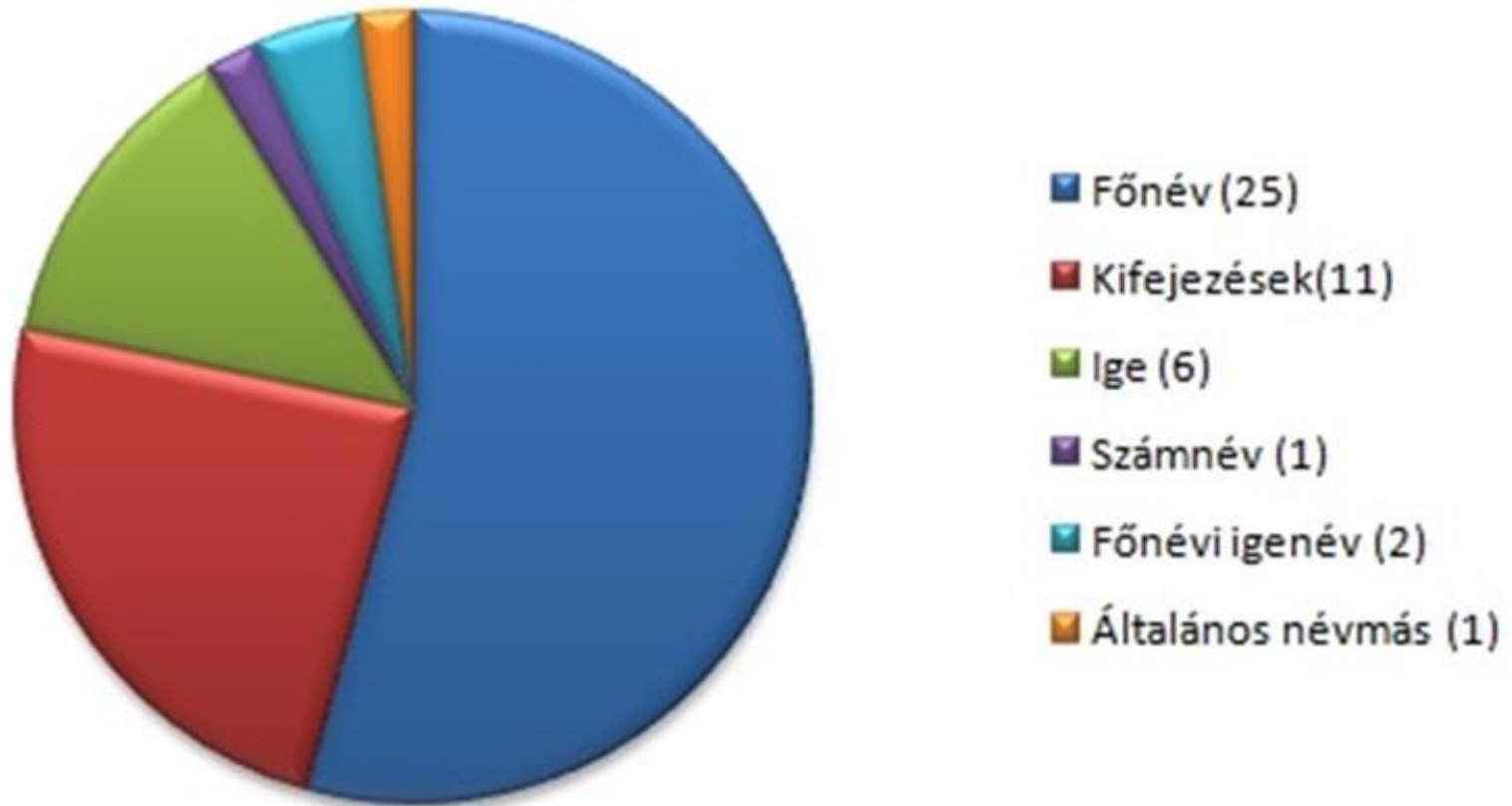

(6) Gy: *A mesében is láttam, Livi meg azt hitte, hogy az egy izé, madár. - szókereső*

(7) F: *Na most mi lehet a mesében? Mi történt? / Gy: Az a zöld izé mi volt? / F: Hát káposzta mondjuk vagy saláta? – szópótló*

A SZÓKERESŐ IZÉ SZÓFAJI MEGOSZTLÁSA

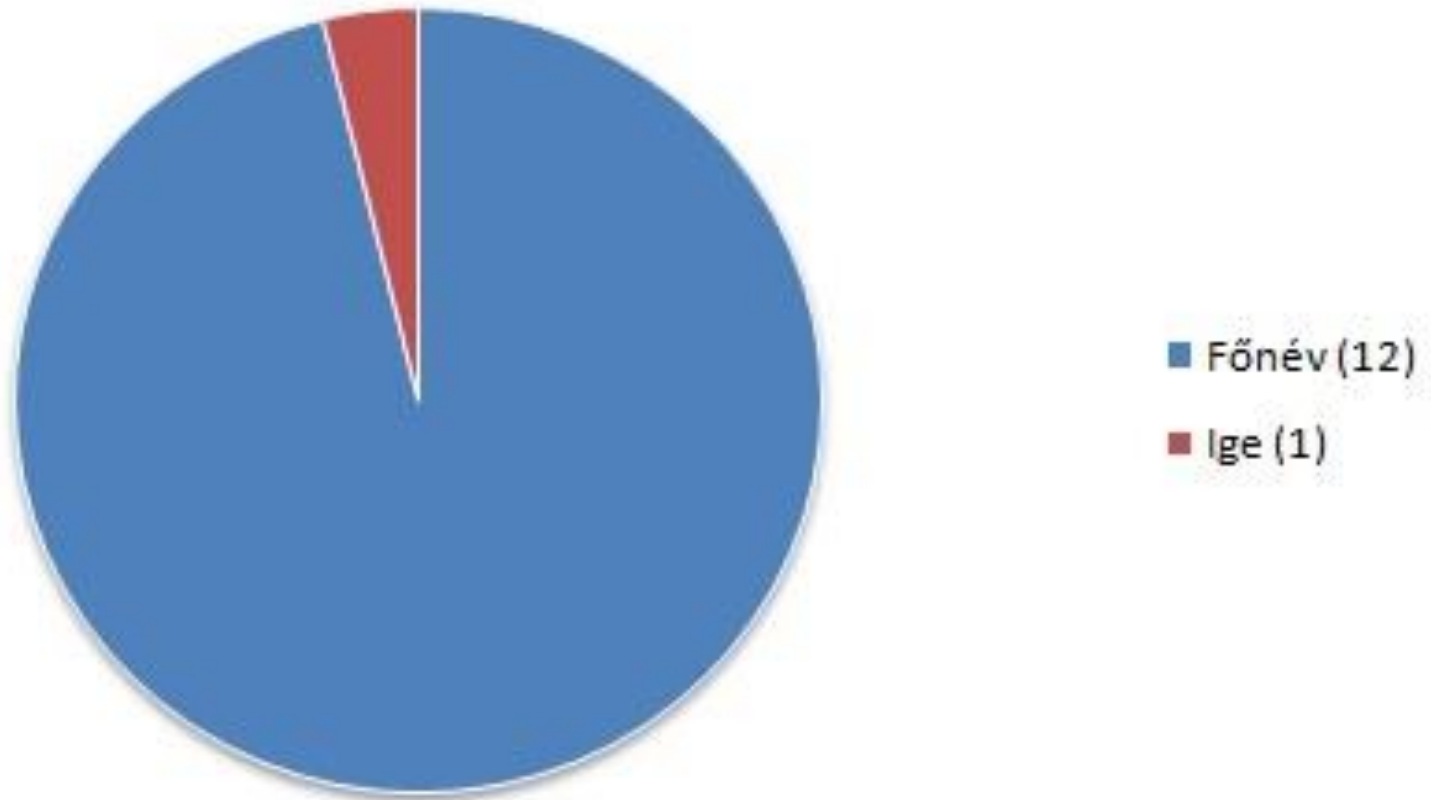
A szókereső izé szófaji megoszlása

(8) *FW1: mi történt velük, XY?/*CH1: megkarmolta./*CH1: és akkor **izé** kiabált a kislány. – kifejezés

A SZÓPÓTLÓ IZÉ SZÓFAJI MEGOSZLÁSA

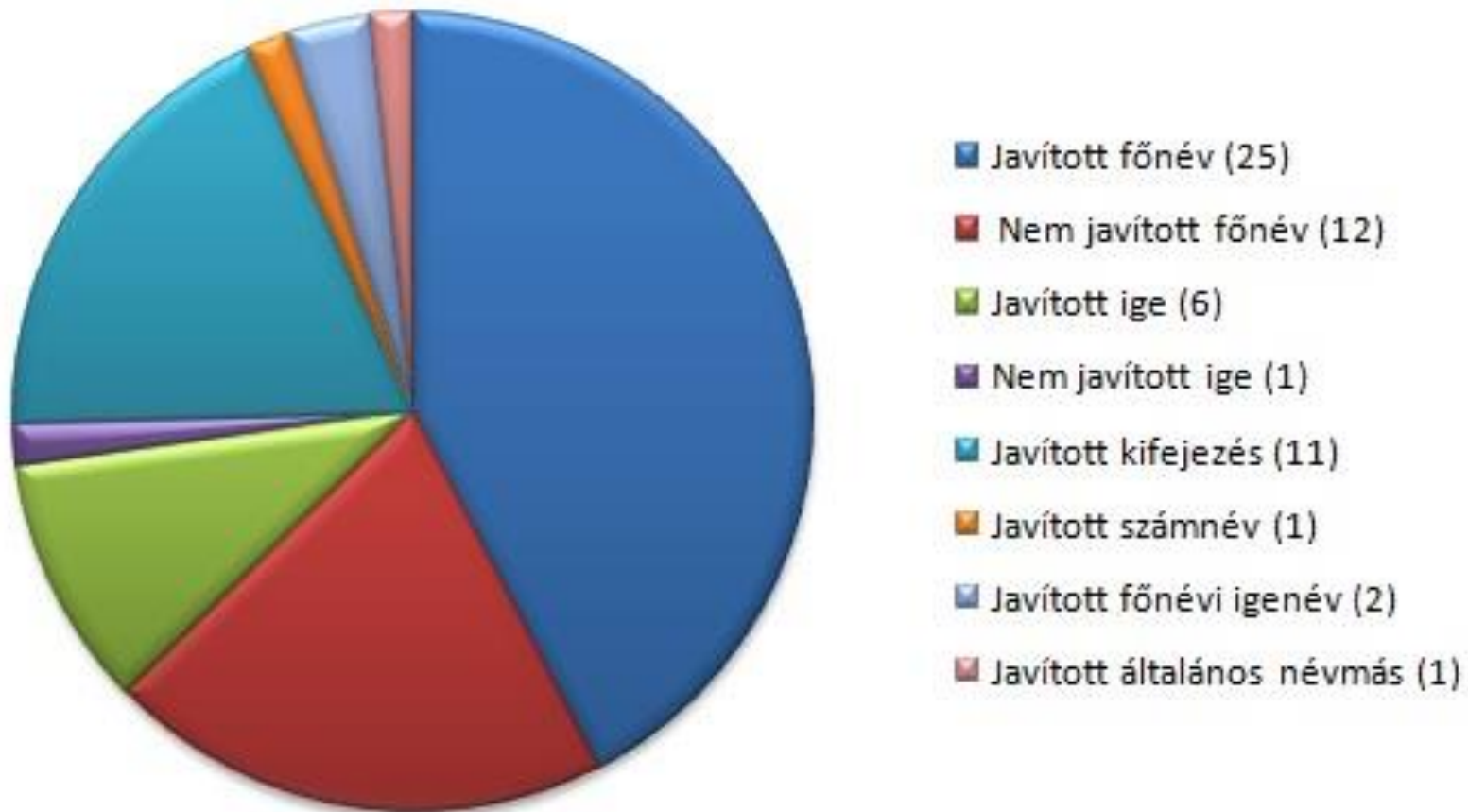
A szópótló izé szófaji megoszlása

(9) *F: Na mit láttál? / Gy: a a róka megette a **izét**, a bácsi **arrébb izélte** a pókot.*

A SZÓHELYETTESÍTŐ IZÉ JAVÍTÁSA SZÓFAJI MEGOSZLÁS ALAPJÁN

A szóhelyettesítő izé szófaji megoszlása a javítás tekintetében

MI A KEVÉS ADAT OKA?

- Kb. 120 gyermekből 15-nél 62 *izé* fordult elő.
- Gyarmathy (2012: 181): Stigmatizált mivolta miatt az *izé* elemet kevésbé használja a beszélő → a gyermek nem hallja, így nem tudja leutánozni → kevés adat

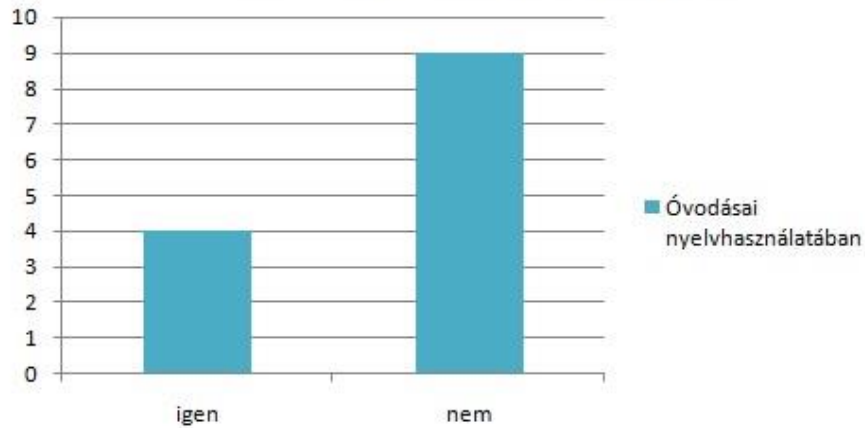
- Kérdőív készítése: felmérni a szülők, óvónők és gyermekek *izé* használatát óvónői szemszögből.

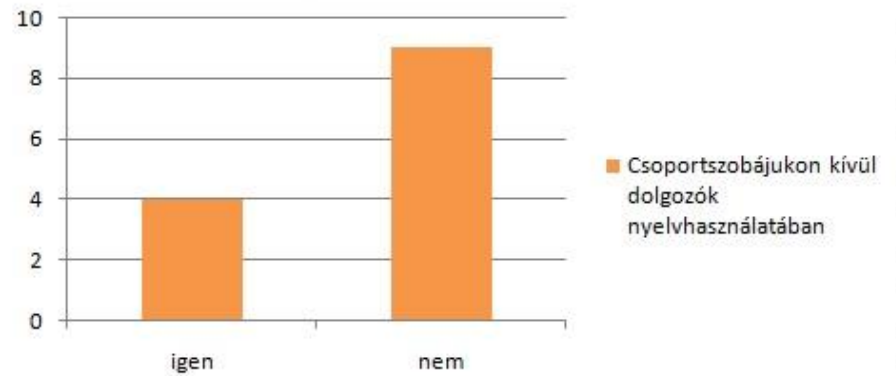
Kérdőívek eredményei:

Észrevette-e az *izé* szó használatát a(z) ...?

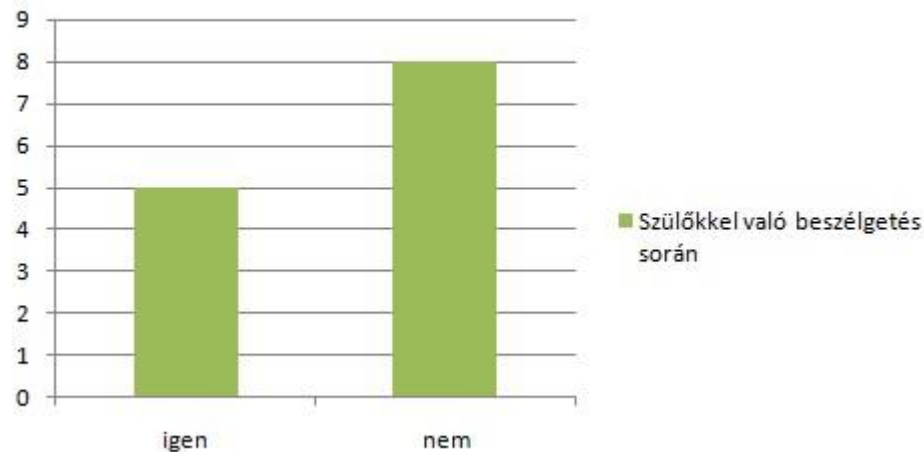
Óvodásai nyelvhasználatában

Csoportszobájukon kívül dolgozók nyelvhasználatában

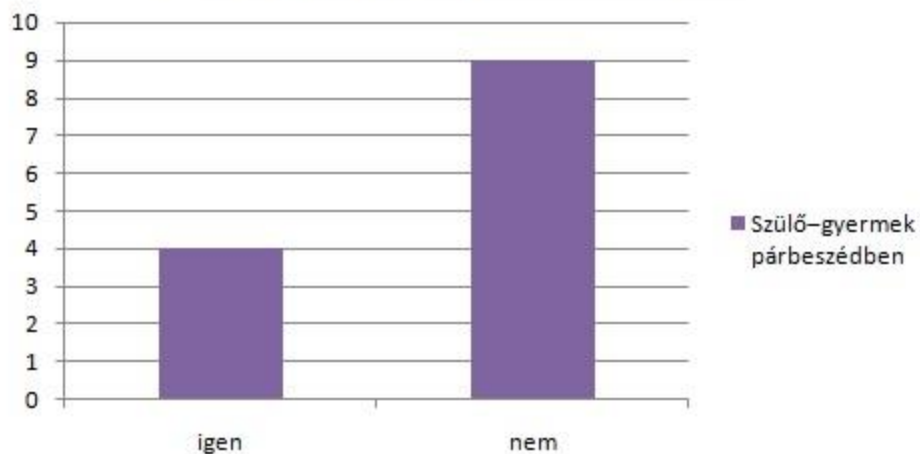

Szülőkkel való beszélgetés során

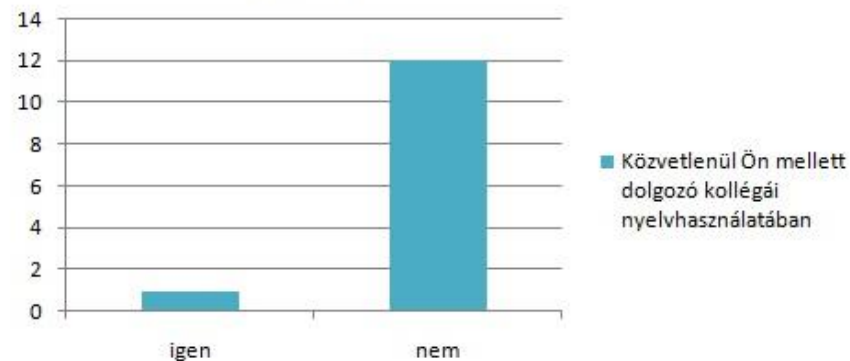

Észrevette-e az *izé* szó használatát a ...?

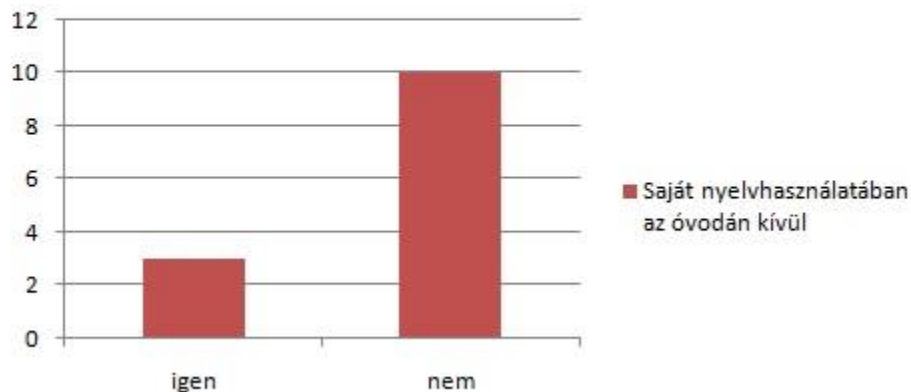
Szülő-gyermek párbeszédben

Közvetlenül Ön mellett dolgozó kollégái nyelvhasználatában

Saját nyelvhasználatában az óvodán kívül

Köszönöm a figyelmet!

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

„Az előadás az Emberi Erőforrások
Minisztériuma ÚNKP-ÚNKP-16-3 kódszámú Új
Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával
készült”.

Irodalom:

- Fabulya, M. 2007. Izé, hogyhívják, hogymondjam, Javítást kezdeményező lexikális kitöltőelemek. *Magyar Nyelvőr* 131/3: 324–342.
- Fraser, B. 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–952.
- Furkó, B. P. 2011. *Diskurzusjelölők és szövegösszefüggés: a kohézió vagy a koherencia eszközei?: Az implikáció mint a szövegösszefüggés eszköze*. In: Dobi, E. (szerk.) 2011. *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai: poliglott terminológiai és fogalmi áttekintés* : Petőfi S. János 80. születésnapjára. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. 37–55.
- Grétsy, L., Kovalovszky, M. 1980. *Nyelvművelő Kézikönyv I.* Budapest: Akadémiai.

Gósy, M. 2003. A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései. *Magyar Nyelvőr* 127: 257–277.

Gósy, M. 2009. *Önjavítási stratégiák a beszédben gyermekeknél és felnőtteknél*. In: Bárdosi, V. (szerk.) 2009. *Quo vadis philológia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe*. Budapest: Tinta. 141–150.

Gyarmathy, D. 2012. Az izé funkciófüggő realizációi. In: Gósy, M. (szerk.) 2012. *Beszéd, adatbázis, kutatások*. Budapest: Akadémiai. 178–194.

Gyarmathy, D., Neuberger, T. 2013. *The Hungarian filler word izé in children's and adults' spontaneous speech*. Elhangzott: XV. Summer School of Psycholinguistics. Balatonalmádi. 2013. május 26–31.

Horváth, V. 2006. A spontán beszéd és a beszédfeldolgozás összefüggései gyerekeknél. *Beszédkutató* 2006. 134–146.

Mátyus, K., Orosz, Gy. 2014. MONYEK–Morfológiailag egyértelműsített óvodai nyelvi korpusz. *Beszédkutató* 22: 237–245.

Németh T., E. 2016. Pragmatikaelméletek PhD-kurzus, SZTE, személyes megjegyzés

Schirm, A. 2013. *Fókusz(csoport)ban a diskurzuszjelölők*. In: Kontra, M., Németh, M., Sinkovics, B. (szerk.) 2013. *Elmélet és empíria a szociolingvisztikában*. Budapest: Gondolat. 324–336.

Zhao, H. 2014. The textual function of discourse markers under the framework of relevance theory. *Theory and Practice in Language Studies*, 4 (10): 2105–2113.

